

Ilze Boldāne

Ieskats Latvijas likumdošanā kultūrvēsturiskā mantojuma jomā

Materiāls sagatavots projekta “Arheoloģija, vara, sabiedrība: sadarbība arheoloģiskā mantojuma saglabāšanā” noslēguma konferencei Pleskavā 2014. gada 1.-3. decembrī

1. **Kultūras mantojuma aizsardzību Latvijas Republikā definē vairākas normatīvo aktu kopas:**
  - Likumi;
  - Ministru kabineta noteikumi;
  - Ministru kabineta rīkojumi;
  - Starptautiskās konvencijas;
  - VKPAI iekšējie normatīvie akti.

2. **Likumi. Uz arheoloģisko mantojumu, tā definēšanu, izmantošanu un aizsardzību attiecināmi sekojoši LR likumi:**
  - “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992);
<http://likumi.lv/doc.php?id=72551>
  - “Teritorijas attīstības plānošanas likums” (2011);
<http://likumi.lv/doc.php?id=238807>
  - Būvniecības likums (2014);
<http://likumi.lv/doc.php?id=258572>
  - Aizsargjoslu likums (1997);
<http://likumi.lv/doc.php?id=42348>
  - Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums (2003);
<http://likumi.lv/doc.php?id=76001&from=off>
  - Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām (1993);
<http://likumi.lv/doc.php?id=59994>
  - Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (1984);
<http://likumi.lv/doc.php?id=89648>
  - Krimināllikums (1999).
<http://likumi.lv/doc.php?id=88966>

3. **Ministru kabineta (MK) noteikumi. Uz arheoloģisko mantojumu, tā definēšanu, izmantošanu un aizsardzību attiecināmi sekojoši MK noteikumi:**
  - Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas nolikums (2004);
<http://likumi.lv/doc.php?id=96371>
  - Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003);
<http://likumi.lv/doc.php?id=78458>
  - Kultūras pieminekļu aizsargjoslas (aizsardzības zonas) noteikšanas metodika (2003);
<http://likumi.lv/doc.php?id=77333>

- Kārtība, kādā kultūras pieminekļi iekļaujami valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā un izslēdzami no valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu saraksta (2003);
<http://likumi.lv/doc.php?id=78457>
  - Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem (2012);
<http://likumi.lv/doc.php?id=252164>
  - Vispārīgie būvnoteikumi (2014);
<http://likumi.lv/doc.php?id=269069>
  - Nelikumīgi izvesto mākslas un antikvāro priekšmetu atdošanas kārtība (2003);
<http://likumi.lv/doc.php?id=79102&from=off>
  - Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un attīstības padomes nolikums (2003);
<http://likumi.lv/doc.php?id=80348>
  - Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības noteikumi (2004);
<http://likumi.lv/doc.php?id=85432>
  - Kultūras ministrijas nolikums (2003);
<http://likumi.lv/doc.php?id=74750>
  - Un citi.
- 4. Starptautiskās konvencijas:**
- Eiropas Konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai (1992, LR kopš 2004);
<http://likumi.lv/doc.php?id=76421>
  - Konvencija par kultūras vērtību aizsardzību bruņota konflikta gadījumā (1954, LR kopš 2004);
<http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/682>
  - Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību (1972, LR kopš 1995);
<http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/766>
  - Eiropas Padomes vispārējā konvencija par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai (2005, LR kopš 2011);
<http://likumi.lv/doc.php?id=209674&from=off>
  - Eiropas kultūras konvencija (1954, LR kopš 1992);
<http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/667>
  - Operatīvās vadlīnijas Pasaules mantojuma konvencijas īstenošanai (2008);
http://mantojums.lv/_rikt_text/docs/opguide08-en.pdf
- 5. Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (turpmāk tekstā arī - VKPAI) iekšējie normatīvie akti:**
- Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas ieteikumi administratīvo sodu piemērošanā par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētajiem pārkāpumiem kultūras pieminekļu aizsardzībā (89.-89-6 pants) (2011);
http://mantojums.lv/_rikt_text/docs/administrativie_sodi.pdf
  - Kārtība Rīgas vēsturiskajā centrā un tā aizsardzības zonā esošo objektu kultūrvēsturiskās vērtības līmeņa vērtēšanai un noteikšanai (2008).

http://mantojums.lv/_riect_text/docs/Normative%20akti/KVVL_kartiba_konso_lid_220313.pdf

Nozīmīgākie normatīvie akti, kas faktiski ietekmējuši kultūras, t.sk. arheoloģiskā mantojuma saglabāšanas aktualitātes uzturēšanu Latvijas Republikas likumdošanā ir Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992) un Eiropas Konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai (1992, LR kopš 2004). Uzstādījumi, kas ietverti likumā “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992) sīkāk atrunāti iepriekš pieminētajos Ministru kabineta noteikumos un rīkojumos. Savukārt, Eiropas Konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai (1992, LR kopš 2004) noteikusi šīs tēmas aktualizēšanu arī citos likumos, t. sk. “Teritorijas attīstības plānošanas likums” (2011), Būvniecības likums (2014) un zināmu korekciju iestrādi Likumā “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992).

Turpmāk neliels ieskats likumos atrunātajās ar kultūras, t.sk. arheoloģiskā mantojuma definēšanu, saglabāšanu, izmantošanu un aizsardzību saistītajās jomās.

DEFINĪCIJA

➤ **Kultūras pieminekli** ir kultūrvēsturiskā mantojuma daļa — kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisko notikumu norises un ievērojamu personu darbības vietas), kā arī atsevišķi kapi, ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm. (Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992), 1. p.)

➤ **Arheoloģiskie pieminekli** [=kultūras pieminekļu tipoloģiskā grupa] - (senvietas, par kurām nozīmīgākā informācija tiek iegūta arheoloģiskajos izrakumos) – senās dzīvesvietas (piemēram, apmetnes, ciemi, pilskalni, ezermītnes, mūra pils, pilsētu vēsturiskais kultūrslānis), senkapi un to virszemes veidojumi, viduslaiku un agro jauno laiku kapsētas, senās kulta vietas (piemēram, kalni, akmeņi, koki, alas, birzis), senās saimnieciskās darbības vietas (piemēram, ražotņu, agrāro sistēmu vietas), senās kauju, apspriežu, tiesu un pulcēšanās vietas, senie ceļi, militāra rakstura būves, hidrotehniskās būves, nogrimušie kuģi un to kravas. Arheoloģiskie pieminekļi var atrasties zemē, virs zemes vai ūdenī (Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003): 4.1 p.);

- **Senlietas** ir cilvēka apzinātas darbības rezultātā radīti priekšmeti — artefakti (piemēram, rotaslietas, ieroči, darbarīki, iedzīves priekšmeti, keramikas izstrādājumi, monētas veselā vai fragmentārā veidā), kas atrasti zemē, virs zemes vai ūdenī. (Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992), 2. p.)
- **Kultūras pieminekļu aizsardzība** ir pasākumu sistēma, kas nodrošina kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu un ietver tā uzskaiti, izpēti, praktisko saglabāšanu, kultūras pieminekļu izmantošanu un to popularizēšanu (Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992), definīcija)

PIEMINEKĻU STATUSS

Latvijas Republikas normatīvajos aktos kultūras pieminekļi tiek dalīti:

1) pēc to veida: nekustamajos (t. sk. arheoloģiskas senvietas) un **kustamajos** (t.sk. senlietas) kultūras pieminekļos (Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992), 2.p.);

2) pēc to vērtības: UNESCO sarakstā esošie (Grobiņas arheoloģiskais ansamblis, Rīgas vēsturiskais centrs), **valsts nozīmes kultūras pieminekļi** un **vietējās nozīmes kultūras pieminekļi** (Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003), 5. p.). MK noteikumos atrunāts, ka **valsts nozīmes arheoloģisko pieminekļu sarakstā** (to veido Inspekcija) **iekļaujami** sekojoši objekti ar izcilu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi: senvietas (līdz 13. gadsimtam ieskaitot); pilis, to vietas, nocietinājumus (līdz 17. gadsimtam ieskaitot); pilsētu vēsturiskos kultūrslāņus (līdz 18. gadsimtam ieskaitot); senās kulta vietas, kas radītas, pārveidojot reljefu, un par kurām ir ziņas par atradumiem vai kultūras slāni tajās (līdz 18. gadsimtam ieskaitot); nogrimušus kuģus (vecākus par 50 gadiem) un to kravas (Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003), 6. p.). **Vietējās nozīmes arheoloģisko pieminekļu sarakstā iekļaujami** sekojoši objekti ar zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi: 14.–18. gadsimta kapsētas; 14.–18. gadsimta apmetnes un ciemu vietas; kapulaukus (līdz 18. gadsimtam ieskaitot); senās kulta vietas, kas radītas, pārveidojot reljefu, un par kurām ir ziņas par atradumiem vai kultūras slāni tajās, kapelu un baznīcu vietas (līdz 19. gadsimtam ieskaitot); 14.-19. gadsimta saimnieciskās darbības vietas; 14.–19. gadsimta ceļu posmus ar arheoloģisku nozīmi, kauju vietas, kanālus, militāra rakstura būves un citus

zemes nocietinājumus vai to paliekas. (Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003), 11. p.)

Likums nosaka, ka objekta iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā nav nepieciešama īpašnieka (valdītāja) piekrišana (viņa viedoklim Inspekcijai jābūt zināmam). Objekts iegūst valsts aizsargājamā kultūras pieminekļa statusu nākamajā dienā pēc attiecīgās informācijas publicēšanas oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 14. pants). Saskaņā ar likumu īpašniekam tiek noteikti nodokļu atvieglojumi vai kompensēti zaudējumi, ja tādi radušies sakarā ar zemes vai objekta lietošanas ierobežojumiem.

ĪPAŠUMA TIESĪBAS UN ĪPAŠNIEKU PIENĀKUMI

Likums nosaka, ka kultūras pieminekļi Latvijas Republikā var atrasties valsts, pašvaldību, citu publisku personu, kā arī privātpersonu īpašumā. Tas atrunā, ka 10 dienu laikā no VKPAI iesnieguma saņemšanas dienas vai vienlaikus ar īpašuma tiesību reģistrāciju zemesgrāmatā izdarāma attiecīga atzīme par tiesību ierobežojumiem. Šāda atzīme tiek izdarīta, pamatojoties uz VKPAI iesniegumu. Nekustamo kultūras pieminekļu sarakstus zemesgrāmatu nodaļām iesniedz attiecīgā VKPAI reģionālā nodaļa. (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 7. p.)

Gadījumos, ja īpašnieks atsavina pieminekli, valstij ir pirkuma tiesības. Kultūras pieminekļa **atsavināšana var notikt**, ja par nodomu to atsavināt īpašnieks ir paziņojis VKPAI, attiecīgās reģionālās nodaļas inspektors ir apsekojis kultūras pieminekli un nākamajam tā **īpašniekam ir nosūtīti norādījumi par šā kultūras pieminekļa izmantošanu un saglabāšanu** (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 8. p.). Un īpašnieks ir parakstījis par iepazīšanos ar tiem (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 20. p.).

Pieminekļu īpašniekiem un valdītājiem ir jānodrošina to saglabāšana. Viņu pienākums ir: 1) ievērot likumdošanas un citus normatīvos aktus, kā arī VKPAI norādījumus par kultūras pieminekļu izmantošanu un saglabāšanu; 2) informēt VKPAI par katru bojājumu, kas radies īpašumā (valdījumā) esošajam kultūras piemineklim. (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 10. p.)

Bez nekustamā īpašuma īpašnieka (valdītāja) atļaujas kultūras pieminekļa aizsardzības zonā aizliegts veikt zemes reljefu pārveidojošas darbības un izmantot ierīces metāla priekšmetu un materiāla blīvuma noteikšanai (piemēram, metāla detektorus u.tml.) (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 23. p.).

Arheoloģiskās senvietās zemē, virs zemes vai ūdenī **atrstas senlietas** (ar datējumu līdz 17. gadsimtam ieskaitot) **pieder valstij, un tās glabā publiskie muzeji.** (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 7. p.)

PRASĪBAS ARHEOLOGIEM:

Likums nosaka, ka kultūras pieminekļu izpētes darbus, kas var novest pie kultūras pieminekļa pārveidošanas, arī arheoloģisko izpēti, drīkst veikt tikai ar VKPAI rakstveida atļauju un tās kontrolē. (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 21. p.)

Prasības arheologiem noteiktas MK noteikumos "Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu" (2003). Tajos atrunāts, ka arheoloģiskās izpētes darbus (arheoloģiskos izrakumus un arheoloģiskās uzraudzības darbus, kā arī arheoloģisko objektu apzināšanu, ja tā saistīta ar iejaukšanos kultūras pieminekļi) **drīkst vadīt tikai kvalificēti speciālisti, kuri ieguvuši augstāko humanitāro izglītību, kuriem ir divu gadu pieredze arheoloģiskās izpētes darbos un kuri saņēmuši VKPAI atļauju** (24. p.). Arheologu pienākumos ietilpst arī vietējās pašvaldības informēšana par plānotajiem izrakumiem (25.p.), trīs mēnešu laikā pēc izrakumu veikšanas īsa ziņojuma iesniegšana VKPAI un pašvaldībā (29.p.), noteiktajā termiņā, nepārsniedzot divu gadu periodu, izpētes darba pārskata vai dokumentācijas iesniegšana VKPAI (30.p.) Ja atbilstoša dokumentācija nav iesniegta, VKPAI ir tiesīga neizsniegt izrakumu atļauju (61.p.).

PREVENCIJA

Jaunatklātie kultūras pieminekļi līdz jautājuma izlemšanai par šo objektu iekļaušanu valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, bet ne ilgāk kā sešus mēnešus no dienas, kad par to ticis informēts objekta īpašnieks, **atrodas valsts aizsardzībā.** (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 17. p.)

Likums nosaka, ka **par objektiem**, kuri atrasti zemē, virs zemes, ūdenī, būvēs vai to daļās un atliekās un kuriem varētu būt vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība, kā arī par **to atrašanās vietu un apstākļiem atradējs nekavējoties, bet ne vēlāk kā piecu dienu laikā rakstveidā paziņo Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai.** (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 17. p.)

Lai nodrošinātu kultūras pieminekļu aizsardzību, likumā tiek noteiktas kultūras pieminekļu aizsardzības zonas. To izveidošanai **nav vajadzīga zemes lietotāja vai**

īpašnieka piekrišana. Zonas un to uzturēšanas režīmu nosaka VKPAI. Ap kultūras pieminekļiem, kuriem nav noteiktas aizsardzības zonas, un jaunatklātajiem kultūras pieminekļiem lauku apdzīvotajās vietās ir aizsardzības zona 500 metru attālumā, bet pilsētās — 100 metru attālumā. Kultūras pieminekļu aizsardzības zonā darbības, kas ietekmē kultūrvēsturisko atļauts veikt tikai ar VKPAI atļauju. (Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992), 23. p.)

MK noteikumi paredz, ka būvniecība un citi darbi kultūras pieminekļa aizsardzības zonā, kas var pārveidot kultūras pieminekli vai ainavu, veicami, ievērojot Aizsargjoslu likumā noteiktos ierobežojumus, kā arī nodrošinot pasākumus kultūras pieminekļa saglabāšanai. Minētos pasākumus iekļauj būvniecības vai citu darbu projektā un tāmē, tos finansē būvniecības ierosinātais vai finansētais un pārbauda Inspekcija (Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003), 36. p.).

Likums nosaka, ka pirms celtniecības, meliorācijas, ceļu būves, derīgo izrakteņu ieguves un citu saimniecisko darbu uzsākšanas šo darbu veicējam jānodrošina kultūras vērtību apzināšana paredzamo darbu zonā. (Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992), 22. p.)

MK noteikumi paredz, ka par saimnieciskās darbības gaitā atklātajiem objektiem ar kultūrvēsturisku vērtību ir jāziņo Inspekcijai un darbi nekavējoši jāpārtrauc līdz nākamajam Inspekcijas rīkojumam. (Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003), 37. p.; tas pats atrunāts arī Likumā “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992), 22. p.)

VKPAI Likumā noteiktajā kārtībā paredz īpašus arheoloģisko darbu veikšanas nosacījumus, ko ieraksta VKPAI izsniegtajā arheoloģiskās izpētes darbu atļaujā. (Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003)).

NOZIEGUMS UN SODS

Latvijas normatīvajos aktos atrunāti vairāki aizliegumi attiecībā kultūras, t.sk. arheoloģiskajiem pieminekļiem. Starp tiem minami: **aizliegums iznīcināt, pārvietot un pārveidot, kā arī izvest kultūras pieminekļus** (Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību” (1992), 3. p.), aizliegums **atsavināt viena kultūras pieminekļa vai pieminekļu kompleksa atsevišķas daļas, kā arī sadalīt zemi, ja tādējādi tiek apdraudēta kultūras pieminekļa saglabāšana.** (Likums “Par Kultūras pieminekļu aizsardzību”

(1992), 8. p.), aizliegums kultūras pieminekļu izpētē izmantot **ierīces metāla priekšmetu un materiāla blīvuma noteikšanai** (piemēram, metāla detektorus) (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 21. p.). Izņēmumi minēto aizliegumu gadījumos pieļaujami ar īpašu Inspekcijas atļauju.

MK noteikumi nosaka, ka fiziskās un juridiskās personas, kas nodarījušas bojājumus kultūras piemineklim vai nelikumīgi pārveidojušas kultūrvēsturisko vidi kultūras pieminekļa teritorijā vai aizsardzības zonā, atjauno kultūras pieminekli un vidi iepriekšējā stāvoklī, vai atlīdzina zaudējumus Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Kultūras pieminekļa kultūrvēsturiskā vērtība ir kultūras pieminekļa novērtējums, kas ietver tā materiālās, vēsturiskās, zinātniskās, kultūras, estētiskās un tīrgus (starptautiskā mākslas un antikvāro priekšmetu tīrgus) vērtības summu. (Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu (2003), 59. p.)

Nekustamos un kustamos kultūras pieminekļus, gadījumos, kad netiek nodrošināta to saglabāšana, valsts var atsavināt likuma noteiktajā kārtībā. (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 27. p.). Likums nosaka, ka **darījumi** ar kultūras pieminekļiem, kas veikti, pārkāpjot likumā noteikto kārtību, **atzīstami par spēkā neesošiem, bet par kultūras pieminekļu aizsardzības, izmantošanas, uzskaites, restaurācijas un remonta noteikumu neizpildīšanu, kultūras pieminekļu aizsardzības zonu režīma pārkāpšanu un par citiem likumdošanas aktos paredzētajiem pārkāpumiem personas saucamas pie kriminālās, administratīvās vai citas atbildības saskaņā ar Latvijas Republikas likumdošanas aktiem.** (Likums "Par Kultūras pieminekļu aizsardzību" (1992), 30. p.)

Administratīvā kodeksa (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (1984)) 89. pants un apakšpunkti nosaka naudas sodus par Kultūras pieminekļu aizsardzības noteikumu pārkāpšanu, kas, atkarībā no nozieguma smaguma un izdarīšanas veida (pirmo reizi vai atkārtoti), variē no 140 EUR līdz 2900 EUR. Tā, piemēram par arheoloģiskās izpētes veikšanu bez atbilstošu atļauju iegūšanas fiziskā persona tiek sodīta ar naudas sodu no 140 līdz 350 EUR, atkārtoti - no 350 līdz 570 EUR, bet juridiskās personas attiecīgi no 700 līdz 1100 EUR pirmo reizi, bet no 1100 līdz 1400 EUR, ja tas notiek atkārtoti.

2013. gadā valsts Krimināllikumu (1999) papildinājis 229. pants, kurā noteikta kriminālatbildība par kultūras pieminekļu iznīcināšanu un bojāšanu. Tas paredz sodu ar brīvības atņemšanu uz laiku **līdz diviem gadiem** vai ar **īslaicīgu brīvības atņemšanu,**

vai ar **piespiedu darbu**, vai ar **naudas sodu** par valsts aizsardzībā esoša kultūras pieminekļa iznīcināšanu, bojāšanu vai apgānīšanu; un sodu ar **brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem** vai ar **īslaicīgu brīvības atņemšanu**, vai ar **piespiedu darbu**, vai ar **naudas sodu** par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas ar dedzināšanu, spridzināšanu vai citādā vispārbīstamā veidā.

Илзе Болдане

Обзор законодательства Латвии в сфере археологического наследия

1. Защиту культурного наследия в Латвийской Республике определяют несколько групп нормативных актов:

- Законы,
- Правила Кабинета Министров,
- Постановления Кабинета Министров,
- Международные конвенции,.
- Внутренние нормативные акты Государственной Инспекции по защите памятников культуры.

2. Законы. К вопросам археологического наследия, определения, употребления и защиты археологического наследия относятся следующие законы Латвийской Республики:

- «О защите памятников культуры» (1992)
<http://likumi.lv/doc.php?id=72551>
- Закон планирования территориального развития (2011)
<http://likumi.lv/doc.php?id=238807>
- Закон строительства (2014)
<http://likumi.lv/doc.php?id=258572>
- Закон защитных полос (1997)
<http://likumi.lv/doc.php?id=42348>
- Закон сохранения и защиты исторического центра Риги (2003)
<http://likumi.lv/doc.php?id=76001&from=off>
- «Об особо охраняемых природных территориях» (1993)
<http://likumi.lv/doc.php?id=59994>
- Кодекс Латвии об административных нарушениях (1984)

<http://likumi.lv/doc.php?id=89648>

- Криминальный кодекс (1999)

<http://likumi.lv/doc.php?id=88966>

3. К вопросам археологического наследия, определения, использования и защиты археологического наследия относятся следующие правила Кабинета Министров:

- Положение о Государственной Инспекции по защите памятников культуры (2004)

<http://likumi.lv/doc.php?id=96371>

- Правила об учете, защите, употреблении, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003)

<http://likumi.lv/doc.php?id=78458>

- Методика определения защитной полосы (защитной зоны) памятников культуры (2003)

<http://likumi.lv/doc.php?id=77333>

- Порядок, по которому памятники культуры вносят в список памятников культуры, защищаемых государством и исключают из списка памятников культуры, защищаемых государством (2003)

<http://likumi.lv/doc.php?id=78457>

- Правила о документах планирования развития территорий самоуправлений (2012)

<http://likumi.lv/doc.php?id=252164>

- Общие строительные правила (2014)

<http://likumi.lv/doc.php?id=269069>

- Порядок возврата незаконно вывезенных художественных и антикварных предметов (2003)

<http://likumi.lv/doc.php?id=79102&from=off>

- Положение о Совете сохранения и защиты исторического центра Риги (2003)

<http://likumi.lv/doc.php?id=80348>

- Правила о сохранении и защите исторического центра Риги (2004)

<http://likumi.lv/doc.php?id=85432>

- Положение о Министерстве культуры (2003)

<http://likumi.lv/doc.php?id=74750>

- и другие

4. Международные конвенции:

- Европейская конвенция об охране археологического наследия (1992, в Латвийской Республике 2004)
<http://likumi.lv/doc.php?id=76421>
- (Гаагская) Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооружённого конфликта (1954, в ЛР 2004)
<http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/682>
- Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия (1972, в ЛР 1995)
<http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/766>
- Рамочная Конвенция Совета Европы о значении культурного наследия для общества (2005, в ЛР 2011)
<http://likumi.lv/doc.php?id=209674&from=off>
- Европейская культурная конвенция (1954, в ЛР 1992)
<http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/667>
- Оперативные руководства по выполнению конвенции мирового наследия (2008)
http://mantojums.lv/_rikt_text/docs/opguide08-en.pdf

5. Внутренние нормативные акты Государственной инспекции по защите памятников культуры:

- Рекомендации Государственной инспекции по защите памятников культуры к применению наказаний, предусмотренных в Кодексе Латвии об административных нарушениях за нарушения охраны памятников культуры (статья 89-89-6) (2011).
http://mantojums.lv/_rikt_text/docs/administrative_sodi.pdf
- Порядок оценки и определения уровня историко-культурной ценности объектов находящихся в историческом центре Риги и его защитной зоне (2008).
http://mantojums.lv/_rikt_text/docs/Normative%20akti/KVVL_kartiba_konsolid_220_313.pdf

На данный момент в Латвии государственное управление и контроль в сфере охраны и использовании памятников культуры обеспечивает Кабинет Министров, а исполняет – основанная в 1989 году Государственная Инспекция по защите

памятников культуры (далее в тексте – Инспекция), которая находится в ведении Министерства культуры Латвийской Республики. Инспекция является специально (особо) уполномоченным учреждением государственного управления, которое исполняет государственный контроль по охране памятников культуры, производит идентификацию и исследование наследия культуры, ведет учет памятников.

Важнейшими нормативными актами в Латвийском законодательстве, которые действительно повлияли на поддержание культуры, в том числе на актуальность сохранения археологического наследия, являются: Закон о защите памятников культуры (1992) и Европейская конвенция об охране археологического наследия (1992 в Латвийской Республике 2004). Основные параметры, содержащиеся в Законе о защите памятников культуры (1992) рассматриваются более подробно в ранее упомянутых правилах и распоряжениях Кабинета министров. С другой стороны, Европейская конвенция об охране археологического наследия (1992, в Латвийской Республике 2004) актуализировала эту тему и в других законах, в том числе в законе планирования территориального развития (2011), законе строительства (2014) и внесла определенную корректировку в закон о защите памятников культуры (1992).

Далее следует небольшой обзор законов, связанных с культурой, в том числе определение понятия археологического наследия, его сохранения, использования и охраны.

Дефиниция

- **Культурные памятники** являются частью культурного наследия - пейзажи и отдельные территории (древние могильники, кладбища, парки, места исторических событий и места работы видных деятелей), а также отдельные погребения, группы зданий и отдельные здания, предметы искусства, устройства и предметы, которые имеют историческую, научную, художественную или иную культурную ценность, и их сохранение для будущих поколений, соответствует интересам Латвийского государства и нации, а также и международному сообществу (Закон о защите памятников культуры (1992), статья 1).
- - **Археологические памятники** [типологическая группа культурного наследия] - (памятники, наиболее важная информация о которых получена при археологических раскопках) – древний места проживания (например, поселения, села, городища, озерные замки, каменные замки, исторический культурный слой городов), древние захоронения и их наземные образования, средневековые

кладбища и кладбища раннего нового времени, древние культовые сооружения (например, холмы, камни, деревья, пещеры, рощи), древние места хозяйственной деятельности (например, заводов, мест аграрных систем), древних сражений, гидротехнических сооружений, древние места боев, судов и народных сходок, древние пути, военные сооружения, гидротехнические сооружения, затонувшие суда и их грузы. Археологические памятники могут находиться в земле, над землей или в воде. (Правила об учете, защите, употреблении, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003 г.: 4.1).

- **Древние предметы** это артефакты, созданные в результате осознанного действия человека (например, украшения, оружие, орудия труда, предметы быта, керамика, монеты целые или фрагменты), которые нашли в земле, над землей или в воде. (Закон о защите памятников культуры (1992, статья 2).
- **Защита культурных памятников** это система мер по обеспечению сохранности культурного наследия, которая включает в себя учет, исследование, практическое сохранение, использование культурного наследия и его популяризация (Закон о защите памятников культуры (1992, определение).

СТАТУС памятников культуры

В нормативных актах Латвийской Республики культурные памятники делятся следующим образом:

- 1) по типу - недвижимые (в том числе археологические памятники) и движимые (в том числе артефакты) памятники культуры (Закон о защите памятников культуры (1992, статья 2);
- 2) по значению: включенные в список ЮНЕСКО (археологический ансамбль Гробини, исторический центр Риги), культурные памятники государственного значения и памятники культуры местного значения (Правила об учете, защите, употреблении, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003, статья 5). В правилах Кабинета Министров предусмотрено, что в список археологических памятников государственного значения (его составляет Инспекция) включаются следующие объекты с

выдающейся научной, культурной или образовательной значимостью: археологические памятники (вплоть до 13-го века); замки, их места, укрепления (вплоть до 17 века); исторические культурные слои городов (вплоть до 18-го века); древние культовые места, созданные путем преобразования рельефа, и о которых имеется информация о находках или культурном слое (вплоть до 18-го века); затонувшие корабли (старше 50 лет) и их груз (Правила об учете, защите, использовании, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003, 6 пункт).

В список археологических памятников местного значения включаются следующие объекты научного, культурного или образовательного значения: кладбища 14-18 веков; поселения и села 14-18 веков; могильники (вплоть до 18 века); древние культовые места, созданные путем преобразования рельефа, и о которых имеется информация о находках или культурном слое (вплоть до 18-го века); места часовен и церквей (вплоть до 19 века); места хозяйственной деятельности 14-19 веков; участки дорог археологического значения 14-19 века; места битв, каналы, военные постройки и другие земляные укрепления или их останки. (Правила об учете, защите, употреблении, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003, 11 пункт).

Закон гласит, что для внесения объекта в список охраняемых государством памятников культуры не требуется согласие владельца (но его точка зрения должна быть известна Инспекции). Объект приобретает статус охраняемого государством памятника культуры на следующий день после публикации соответствующей информации в официальном бюллетене "Latvijas Vēstnesis" (Закон о защите памятников культуры (1992/2013, статья 14). Согласно закону владельцу предоставляются налоговые льготы или компенсируются потери, если таковые будут в связи с ограничениями использования объекта или земли.

ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ СОБСТВЕННИКОВ

Закон гласит, что памятники культуры Латвийской Республики, могут быть в собственности государства, муниципалитета, других публичных персон и частных лиц. Закон определяет, что в течение 10 дней после получения заявления

от Государственной Инспекции памятников культуры, или одновременно с регистрацией прав собственности в земельной книге, должна быть сделана соответствующая запись о юридических ограничениях. Такая запись делается на основании заявления Государственной инспекции памятников культуры. Списки недвижимых памятников культуры соответствующие региональные отделы Государственной Инспекции памятников культуры представляют отделам Земельного кадастра (Закон о защите памятников культуры (1992, пункт 7).

В тех случаях, когда владелец отчуждает памятник, у государства имеется первое право приобретения. Отчуждение культурного памятника может произойти, если владелец о своем намерении отчуждения уведомил Государственную Инспекцию по охране памятников культуры, инспектор соответствующего регионального отделения обследовал памятник и направил руководство по использованию и сохранению этого памятника культуры следующему владельцу (Закон о защите памятников культуры (1992, пункт 8) , и владелец подписался о том, что ознакомился с документом (Закон о защите памятников культуры (1992/1995, статья 20).

Владельцы памятника и управляющие должны обеспечить их сохранность.

Они обязаны: 1) соблюдать законы и другие нормативные акты, а также указания Государственной Инспекции охраны памятников о сохранении и использовании памятников культуры; 2) информировать Государственную Инспекцию по охране памятников культуры о каждом ущербе, причиненном памятнику культуры, находящемуся в собственности владельца.(Закон о защите памятников культуры (1992/1995, статья 10).

Без разрешения собственника (правообладателя) в зоне охраны памятника культуры запрещено проводить преобразовательные работы и использовать металлоискатели для определения плотности предметов и материалов. (Закон о защите памятников культуры (1992/2013, статья 23).

Артефакты найденные на археологических памятниках, на земле или в воде (датирующиеся до 17 века) принадлежат государству и должны храниться в публичных музеях. (Закон о защите памятников культуры (1992, статья 7).

ТРЕБОВАНИЯ К АРХЕОЛОГАМ:

Закон гласит, что исследование памятников культуры, которые могут привести к трансформации культурных памятников, а также и археологические исследования могут осуществляться только с письменного разрешения Инспекции и под ее контролем. (Закон о защите памятников культуры (1992/2013, статья 21).

Требования археологам установлены правилами Кабинета министров: "Правила об учете, защите, использовании, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду" (2003). В них предусмотрено, что археологические исследовательские работы (археологические раскопки и археологический надзор, а также археологическую разведку, если она связана с вмешательством в культурный слой памятника) должны руководить только квалифицированные специалисты, которые получили высшее образование в области гуманитарных наук, которые имеют двухлетний опыт работы археологических исследований и которые получили разрешение инспекции (статья 24). В обязанность археолога входит информировать местные органы власти о планируемых раскопках (статья 25). Через три месяца после раскопок необходимо сдать короткий отчет в Инспекцию и самоуправление (статья 29). В установленный срок, не более двух лет, необходимо предоставить рабочий отчет или документацию раскопок. (статья 30). Если соответствующая документация не представлена, Инспекция вправе не выдавать впредь разрешение на раскопки (статья 61).

ПРЕВЕНТИВНЫЕ МЕРЫ

Недавно открытые памятники культуры находятся под охраной государства не дольше шести месяцев со дня, когда об этом был проинформирован владелец, вплоть до решения о включении объекта в список охраняемых памятников. (Закон о защите памятников культуры (1992/2013), статья 17). Закон гласит, что об **объектах**, которые найдены в земле, над землей, в воде, и которые могут иметь историческую, научную, художественную или иную культурную ценность, **нашедший немедленно, но не позднее, чем за пять дней письменно уведомляет о месте их расположения и обстоятельствах Государственную Инспекцию по охране памятников культуры.** (Закон о защите памятников культуры (1992/2013), статья 17).

Для обеспечения защиты памятников культуры, закон определяется зоны их защиты. Для их создания не требуется **согласия пользователя или земельного собственника**. Зона и режим обслуживания определяется Государственной Инспекцией культурного наследия. Вокруг памятников культуры, для которых не определены защитные зоны и для вновь открытых памятников культуры в сельской местности определена охранный зона на расстоянии в 500 метров, а в городах - в 100 метров. Работы в охранный зоне, влияющие на культурный памятник, могут проводиться только по разрешению Государственной Инспекции охраны памятников культуры. (Закон о защите памятников культуры (1992/2013), статья 23).

Правила Кабинета Министров предусматривают, что строительные и другие работы в зоне охраны культурного памятника, и которые могут преобразовать культурный памятник или ландшафт, должны проводиться в соответствии с нормативными ограничениями, должны быть соблюдены меры по обеспечению сохранности культурного памятника. В смету строительства или других работ включаются все необходимые работы по охране памятника, их финансируют инициаторы строительства или спонсор и проверяет Инспекция (Правила об учете, защите, употреблении, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003б статья 36).

Закон гласит, что до начала строительства, мелиорации, дорожного строительства, добычи полезных ископаемых и другой хозяйственной деятельности, исполнитель **обязан обеспечить обследование культурных ценностей в зоне работ**. (Закон о защите памятников культуры (1992/2013, статья 22)

Правила предусматривают, что о всех объектах, имеющих культурную и историческую ценность и обнаруженных в процессе хозяйственной деятельности, без промедления должно быть сообщено Инспекции, и работы немедленно прекращены до дальнейшего распоряжения Инспекции. (Правила об учете, защите, употреблении, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003, статья 37, Закон о защите памятников культуры (1992/2013, статья 22).

Закон Инспекции о защите культурных памятников предусматривает особые условия для проведения археологических работ, которые записаны в выданном разрешении на археологические работы. (Правила об учете, защите,

употреблении, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003).

ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ

В латвийском законодательстве рассмотрен ряд запретов в отношении памятников культуры, в том числе археологических. К ним относятся: запрет на уничтожение, перемещение и преобразование, а также вывоз за границу памятников культуры (Закон о защите памятников культуры (1992, статья 3), запрет на отчуждение части памятника культурного наследия или части комплекса, а также раздел земли, если при этом сохранность культурного памятника находится под угрозой. (Закон о защите памятников культуры (1992, 8). Запрещается при исследовании памятника культуры использовать металлические приборы для определения плотности предметов и материала (например, металлоискателей) (Закон о защите памятников культуры (1992/2013, статья 21). Исключения допускаются только при специальном разрешении Инспекции.

Правила МК требуют, чтобы физические и юридические лица, причинившие ущерб культурным памятникам или незаконно изменившие культурную среду памятников культуры на его территории или в зоне охраны, обязаны восстановить памятник культуры и окружающую среду в прежнее состояние или возместить убытки в соответствии с Гражданско-процессуальным законом. Культурно-историческая ценность памятника культуры определяется исходя из его исторической, научной, культурной, эстетической и рыночной стоимости (международный рынок предметов искусства и антиквариата). (Правила об учете, защите, употреблении, реставрации памятников культуры и предоставлении статуса объекта деградирующего среду (2003, статья 59).

Движимые и недвижимые памятники культуры, в случаях, если не обеспечивается их сохранность, государство может отчуждать в порядке, установленным законом. (Закон о защите памятников культуры (1992/2010, статья 27). Закон гласит, что любые действия с культурными памятниками, сделанные нарушая закон, признаются недействительным. За неисполнение правил защиты памятников культуры, использования, учета, реставрации и

ремонта, а также нарушение режима охранной зоны памятников и других нарушений, виновные персоны привлекаются к криминальной, административной или другой ответственности в соответствии с законодательством Латвийской Республики. (Закон о защите памятников культуры (1992, статья 30).

Административное закон (Кодекс Латвии об административных нарушениях (1984/2014) и раздел 89 определяет штрафы за нарушение правил охраны культурных памятников, которые, в зависимости от тяжести правонарушения и типа (впервые или повторно), варьируется от 140 до 2.900 EUR . Например, за проведение археологических исследований без соответствующего разрешения, физическая персона наказывается штрафом в размере от 140 до 350 EUR, повторно - 350-570 EUR, но юридическое лицо, соответственно, от 700 до 1100 EUR, в первый раз, но с 1100 по 1400 EUR, если это произойдет повторно.

В 2013 году Государственный Уголовный кодекс (1999/2013) был дополнен 229 статьей, которая предусматривает криминальную ответственность за уничтожение или порчу памятника культуры. Она предусматривает наказание лишением свободы на срок, не превышающий двух лет, либо краткосрочное лишение свободы или принудительными работами, или штрафом за уничтожение, повреждение или осквернение памятников культуры; и наказание в виде лишения свободы на срок не более пяти лет, или краткосрочное лишение свободы или принудительными работами, или штрафом за такие же действия, которые совершаются при поджоге, подрыве или другое особо опасным образом.